

Q-koorts

en de melkgeitenhouderij

Melkgeitenhouderij als bron van Q-koorts

Q-koorts wordt veroorzaakt door de bacterie *Coxiella burnetii* die vooral voorkomt bij herkauwers. Huisdieren, knaagdieren en vogels kunnen echter ook besmet raken. Q-koorts is een zoönose, een infectieziekte die van dier op mens kan overgaan. De ziekte staat vooral bekend als een beroepsziekte, omdat Q-koortsbesmettingen in het verleden voornamelijk voorkwamen onder veehouders en medewerkers in slachthuizen. In de jaren dertig van de vorige eeuw werden de ziekteverschijnselen voor het eerst waargenomen bij slachterijpersoneel in het Australische Brisbane. Omdat de oorzaak van de ziekte niet kon worden achterhaald werd de ziekte betiteld als 'Query' Fever, later afgekort tot Q-fever. De ziekte verloopt bij de meeste mensen onopgemerkt, maar de symptomen kunnen echter ook ernstiger zijn, van milde griepverschijnselen tot heftige hoofdpijn en hoge koorts. Een ernstige vorm van chronische Q-koorts kan een ontsteking aan de hartkleppen veroorzaken. Aanstaande moeders lopen een kleine verhoogde kans op vroeggeboorte of een miskraam.

In de periode 1998 tot 2004 zijn in Nederland jaarlijks tussen de 11 en 41 humane gevallen van Q-koorts gemeld. In 2007 was plotseling sprake van een toename tot 170 en in 2008 werden circa 1.000 gevallen van Q-koorts gemeld. De meeste patiënten waren woonachtig in het Noord-Brabantse dorp Herpen. Het aantal ziektemeldingen is in 2009 opgelopen tot 2.300, waaronder ook patiënten in andere delen van de provincie Noord-Brabant en delen van Gelderland. In de eerste vier maanden van dit jaar waren er 255 ziektemeldingen, waarvan 131 de eerste ziektedag hadden in 2010 (rivm.nl).

Deskundigen zijn het er over eens dat de uitbraken van Q-koorts bij de mens verband houden met de grootschalige melkgeiten- en melkschapenhouderij (LNV, 2009). Tevens is aangetoond dat in de buurt van besmette bedrijven meer mensen ziek worden dan op grotere afstand (LNV, 2010).

Dieren die geïnfecteerd zijn met de Q-koortsbacterie hebben over het algemeen geen symptomen, met uitzondering van abortussen. De bacterie kan via de ontlasting, urine, moederkoek, vruchtwater en vruchtvliezen worden uitgescheiden. Vooral tijdens een abortus of geboorte komen bij een besmet dier veel bacteriën in de mest terecht. De bacterie kan lang overleven in het milieu en wordt over grote afstand (enkele kilometers) door de wind verspreid. Besmetting van mensen en dieren vindt plaats door het inademen van fijne besmette stofdeeltjes. Er zijn echter nog veel onduidelijkheden over de verspreiding van de bacterie.

Van vrijwillige vaccinatie tot het doden van drachtige dieren

Om de ziekte-uitbraken terug te dringen, konden in 2008 in een gebied rond Uden 40.000 dieren vrijwillig gevaccineerd worden. Verder is in dat jaar een meldplicht ingesteld voor bedrijven met veel abortussen. Besmette bedrijven werden verplicht hygiëne-maatregelen te treffen, zoals een verbod op het uitmesten van de stal in de lammerperiode, het afdekken van mest en een bezoekersverbod. Vervolgens is in 2009 in een aantal gebieden in Noord-Brabant, Gelderland en Noord-Limburg verplichte vaccinatie tegen Q-koorts ingevoerd voor houders van 50 of meer melkschapen en/of melkgeiten, en voor houders van schapen en geiten op kinderboerderijen, zorgboerderijen en dierentuinen. Naast de verplichte vaccinatie is voor alle overige bedrijven die niet onder de verplichting vallen, vrijwillige vaccinatie tegen Q-koorts mogelijk. Het aantal beschikbare vaccins was in 2009 echter van beperkte omvang (400.000 stuks).

De roep vanuit de patiëntenhoek en de GGD Hart voor Brabant om verdere actie te ondernemen werd steeds luider. De aanpak van de Q-koorts was naar hun mening niet daadkrachtig genoeg, waardoor in het voorjaar van 2010 naar verwachting het aantal Q-koortspatiënten verder zou toenemen. Onbekendheid over het aantal besmette bedrijven en het niet vrijgeven van de exacte locaties van de besmette bedrijven, leidden tot veel ongenoegen en mede daardoor kreeg de Q-koortsproblematiek veel media-aandacht. Omdat de Q-koortsbacterie vooral vrijkomt tijdens het lammeren van besmette melkgeiten en melkschapen, heeft een commissie van deskundigen in december 2009 het advies uitgebracht om de grootste risicobron - de drachtige dieren - op de besmette bedrijven te ruimen (RIVM, 2009).

Dit advies is door de ministers van VWS en LNV overgenomen. Naast het ruimen van drachtige dieren moeten alle geiten en schapen in Nederland die voor de melkproductie worden gehouden, in 2010 worden gevaccineerd. Verder zijn een algeheel fok- en uitbreidingsverbod, vervoersbeperkingen en mest- en hygiënemaatregelen afgekondigd. Daarnaast mogen houders van besmette bedrijven geen bezoekers in de stal ontvangen. De niet-drachtige dieren op de besmette bedrijven mogen blijven, maar voor deze dieren geldt wel een levenslang fokverbod.

Begin mei 2010 ongeveer 50.000 dieren geruimd

Het aantal besmette bedrijven was begin mei 2010 opgelopen tot 88, waaronder 2 met melkschapen, het aantal geruimde dieren naderde de 50.000. Het gemiddeld aantal dieren

op de besmette bedrijven ligt rond de 1.200. Veel bedrijven passen tegenwoordig een of andere vorm van duurmelken toe bij melkgeiten. Geiten hoeven namelijk niet ieder jaar drachtig te worden om de melkproductie op peil te houden. Zodoende worden niet alle geiten jaarlijks gedekt. In het algemeen is ruim de helft tot driekwart van de aanwezige dieren op de bedrijven drachtig. Het percentage geruimde geiten per bedrijf loopt daardoor uiteen. Aangezien op de bedrijven die in een later stadium besmet zijn verklaard al een deel van de geiten heeft gelammerd, ligt het percentage geruimde dieren hier lager. De vergoeding die wordt betaald voor de geruimde geiten is afhankelijk van de leeftijd van de geiten, de melkproductie en de gezondheidsstatus van het bedrijf.

Begin maart 2010 bedroegen de kosten voor de schadeloosstelling en vergoedingen van geruimde dieren (ongeveer 45.000) circa 23 mln. euro. Deze vergoeding is een tegemoetkoming van inkomensverliezen ten gevolge van moeilijkheden bij het herbevolken van het bedrijf (LNV, 2010). De uitvoering van de bestrijding heeft naar schatting 11 miljoen euro gekost en voor het jaar 2010 komt daar circa 8 miljoen euro bij voor de vaccinatiecampagne, tankmelkmonitoring en onderzoek. De tankmelkmonitoring wordt voor de helft door de sector betaald, via het Diergezondheidsfonds (pve.nl).

Verplaatsing weinig realistische optie

Een van de strategieën voor de bestrijding van de Q-koorts is het verplaatsen van melkgeiten- en melkschapenbedrijven uit woonkernen, maar het is onbekend hoe groot de afstand tot woonkernen zou moeten zijn. In Duitsland wordt bijvoorbeeld een afstand van 500 meter gehanteerd, maar in de Nederlandse Q-koortssituatie zou volgens deskundigen eerder gedacht moeten worden aan een afstand van 2 tot zelfs 5 kilometer (RIVM, 2009). Deze optie komt pas in beeld als de huidige maatregelen niet effectief zijn.

In 2008 telde Nederland ruim 411 bedrijven met meer dan 50 geiten, waarvan 56 (14%) binnen een straal van 500 meter van een woonkern, 210 (51%) binnen 2 kilometer en 382 (93%) binnen 5 kilometer. Invoering van de '2 tot 5 km strategie' zou een grootschalige bedrijfsverplaatsing vergen, die alleen al door de mate van verstedelijking in Nederland weinig realistisch is.

Gevolgen Q-koorts voor de melkgeitenhouderij

De Nederlandse geitenhouderij is een relatief kleine bedrijfstak met een productiewaarde in 2008 van naar schatting 85 mln. euro (LEI, 2009), ongeveer 1% van de totale productiewaarde van de veehouderij in ons land. De sterke toename van het aantal geiten (zie §7.5.1) vanaf midden jaren tachtig hangt samen met de melkquotering en de keuze van varkenshouders na de uitbraak van varkenspest in 1997 over te schakelen op de geitenhouderij. Tegelijkertijd heeft een forse schaalvergroting plaatsgevonden. Het gemiddeld aantal geiten op de gespecialiseerde bedrijven is tussen 2000 en 2009 verdubbeld (tabel 1). Op deze bedrijven bevindt zich nu 80% van het totaal aantal geiten.

De uitbreiding van het aantal geiten is met name toe te schrijven aan een verdere professionalisering van de sector. Een beter voerregime en een actief fokbeleid hebben geleid tot een hogere melkgift per geit. De marge per dier is echter klein waardoor het aantal geiten per bedrijf is toegenomen. Om de toename van het aantal geiten per bedrijf mogelijk te maken heeft een deel van de bedrijven flink geïnvesteerd in melkwinnings-apparatuur. De gunstige ontwikkeling van de geitenmelkprijs gedurende de laatste vijf jaar heeft de uitbreiding ondersteund.

Tabel 1	Geitenhouderij op bedrijven met meer dan 50 geiten, 2000 en 2009					
	Gespecialiseerd ^a		Overige bedrijven		Alle	
	2000	2009	2000	2009	2000	2009
Aantal bedrijven	242	294	136	111	378	405
Aantal geiten totaal	123.369	301.072	41.283	57.465	164.652	358.537
Aantal melkgeiten	80.086	235.583	15.752	37.120	95.838	272.703
Geiten per bedrijf	510	1.024	304	518	436	885
Melkgeiten per bedrijf	331	801	116	334	254	673

a Geitenhouderij is op deze bedrijven de belangrijkste activiteit (minimaal tweederde van het aantal nge).

Bron: CBS-landbouwtelling, bewerking LEI.

Gevolgen maatregelen Q-koorts fors

Het pakket aan uitgezette maatregelen, zoals het ruimen van de drachtige geiten op de besmette bedrijven, een dek- en transportverbod tot 1 juli 2010 en een levenslang dekverbod voor de niet-drachtige dieren op de besmette bedrijven, heeft grote gevolgen voor de getroffen melkgeitenhouders. Weliswaar wordt de marktwaarde van de geruimde dieren vergoed met daarboven een forfaitaire toeslag, maar de hoeveelheid geproduceerde melk zal op deze bedrijven in 2010 veel lager zijn. Een groot deel van de bedrijfskosten, zoals onderhoud en afschrijving op gebouwen, melkstal en melktank en rentekosten loopt gewoon door, waardoor de inkomens dit jaar sterk zullen dalen. Uit eerste indicatieve berekeningen blijkt dat het inkomen dit jaar op een besmet bedrijf naar verwachting daalt met ruim 35.000 euro bij een gemiddelde jaarproductie van 900 kg per dier, tot 45.000 à 50.000 euro bij een productie van 1.000 kg per dier (LEI, 2010). De inkomensdaling zal sterk verschillen tussen de geruimde bedrijven, omdat op de 'laat' geruimde bedrijven al een deel van de drachtige dieren heeft gelammerd. Daarnaast hangt de inkomensdaling sterk af van bedrijfsspecifieke omstandigheden, zoals veebezetting, melkproductie, financiering en dergelijke.

Over de inkomensontwikkeling voor de komende jaren valt nog nauwelijks iets te zeggen, omdat deze sterk afhangt van de duur van de getroffen maatregelen, het aanbod van lammeren en melkgeiten ter aanvulling van de uitgedunde geitenstapel, de gezondheids-status, de (mogelijk) lagere melkproductie per dier door de beperkte selectiemogelijkheden en de ontwikkeling van de melkprijs. LTO stelt dat de veehouders bij wie dieren zijn geruimd, te maken hebben met vervolgschade die kan oplopen tot enkele tonnen per bedrijf (LTO, 2010a).

De belangenorganisatie zegt zich te blijven inzetten voor een vergoeding van deze schade. Eerder had LTO geitenhouders al geadviseerd om de staat aansprakelijk te stellen voor de gevolgschade die voortvloeit uit de maatregelen rond de Q-koorts (LTO, 2010b). Inmiddels heeft het ministerie van LNV wel een plan ontwikkeld om 1 miljoen euro beschikbaar te stellen voor bedrijven die door de Q-koorts failliet dreigen te gaan.

De perspectieven voor de sector voor dit jaar en de komende jaren zullen echter sterk worden bepaald door de mate waarin het vaccineren van de dieren tot de gewenste resultaten zal leiden. Dit is een van de voorwaarden voor de versoepeling van de Q-koortsmaatregelen.